

Demode na mode

Šezdeset i devet i pol pitanja opasnoj kritičarki

Književna kritičarka, prevoditeljica i antologičarka **Jagna Pogačnik** žena je koja čita tri knjige tjedno, vedri i oblači književnom scenom, strah i trepet je autorima, a izdavačima je noćna mora hoće li pisati ili neće... Nađemo se u Tolkien Houseu, naručim pivo, a ona kavu. Kad je zapalila pljugu, pao mi je kamen sa srca... Fala bogu, pomislim, nije savršena. Da joj kažem da me podsjeća na strogu profesoricu? Odustanem... Ne treba kritičke sudove donositi naglo... Možda bolje poslije piva

Razgovarala: **Stela Jelinčić**
Fotografije: **Kristijan Topolovec / Gerila**
Šminka i frizura – **Frizeraj, www.frizeraj.hr**

Kada se govori o književnoj kritici, uvijek se kaže da su nekad bila bolja vremena, da se više čitalo, da su čitatelji bili bolji... Jadikuje se zbog suženog medijskog prostora, zbog prekasnih noćnih terminima na TV-u, zbog malo prostora u novinama... Sve su to možda samo izlike, možda nije problem ni u prostoru, ni u vremenu, ni u terminima, ni u minutažama, ni u stranicama – nego je problem u tome što nema onih koji bi se time bavili, nema onih koji bi podmetnuli leđa, ušli u sukobe, govorili ono što mnogima neće pasati, nema profesionalnih, autoritativnih, hrabrih, dosljednih, objektivnih, iskusnih, nezavisnih, otvorenih kritičara... Kritičara je danas tako malo – mislim na one čije se mišljenje uvažava – da ih ima, recimo, dvoje...

Jagna mi kaže: "Volim biti prva", a ja pomislim: Pa da. Toliko je tih kritičara da možeš biti samo prva ili druga, već treća ne možeš nikako, čak i da hoćeš.

A i ono što kritičari napišu najčešće je ili u funkciji marketinga, ili je lobistički motivirano, ili se pretvorilo u egotripaško esejiziranje, ili još gore – u prepričavanje sadržaja... Naprosto nema negativne kritike, pa ispada da nam je književnost jako dobra... A kako se uopće može imati samo pozitivne vrijednosne sudove?

Kritika je presudna u formiranju kvalitativnih stavova, ona oblikuje i privatne ukuse i javne stavove. Kritika presuđuje čak i kad je nema.

I tako, sve to meni ključa u glavi... Doktor mi kaže da je u pitanju pitanjitis... A grabi me jednom mjesečno...

I odlučim napraviti intervju baš onakav kakav se sviđa mom uredniku. Musaka iliti složenac. Red pitanja, red odgovora, bez previše umaka i sa što manje praznog prostora.

Krenem rafalno.

Zašto si se počela baviti kritikom? Kako i kada si počela? Jesi li to od uvijek željela? Jesi li bila svjesna odgovornosti koja te čeka? Koju boju voliš? Pamtiš li svoju prvu kritiku? Kada si je napisala? Kako je autor reagirao na nju? Pamtiš li neku drugu kao najdražu? Ili najvažniju? Ili...?

Hm. Zašto? Pojma nemam. Odrastala sam u tzv. intelektualnoj obitelji, tata je stalno pisao nekakve referate za simpozije, a ja sam još u vrtičkoj dobi uzimala njegove papire i po njima crtala nešto što mi je danas najsličnije brdima s očima i ustima. Kad bi me starci pitali što radim, odgovarala sam da malo „popjavljam jefejate“. To su valjda prapočeci.

Na faksu – bila sam od onih nadobudnih studentica književnosti koje od početka znaju da neće raditi u školi. Iako sam si jednom i to iskustvo priuštila, srećom je trajalo samo godinu dana. Kao i iskustvo znanstvene novakinje – jer je nekako bilo logično da se, ako sam tip ne-učiteljice, trebam baciti na znanost. S druge strane, kao jako mlada počela sam petljati oko novinarstva. Još kao osječka gimnazijalka pisala sam u tadašnjem omladinskom listu „Ten“ i preko ljeta honorarčila u „Večernjaku“. Svidjela mi se ta mogućnost da tekst koji napišeš već sutradan vidiš u novinama, a u međuvremenu piješ kave s nekim zanimljivim ljudima. Dok sam se neko vrijeme bavila znanošću o književnosti, skužila sam da me to ne veseli do kraja. Da ne volim vremensku distancu i rad na povijesti književnosti, da to ne odgovara mom temperamentu. Još za studija, ure-

divala sam neke studentske i polustudentske časopise i počela s kritikama. I našla sam se u toj formi – kraći tekst, reagiraš odmah, makar i pogriješila. Sve u svemu, prošla sam nekakav klasičan put – časopisi, dvotjednici za kulturu, novine s manjom nakladom, radio-emisije, čak i televizija, i na kraju „Jutarnji list“, gdje sam već osam godina zadužena za domaću prozu.

Nikad se nisam slagala s onima koji misle da je kritika nekakav usputni posao. Ono, inače si pjesnik, sveučilišni profesor ili doktor općih mjesta, a onda poneki vikend iskoristiš za pisanje kritike, po mogućnosti svom prijatelju, kojega ćeš nemilice ishvaliti. Jer posao kritičara je *full-time* posao, ako to ne radiš konstantno, ako ne pratiš i ne živiš scenu koju procjenjuješ, ništa od toga.

Mislim da se prava prekretnica dogodila 2000. godine, kada sam definitivno odlučila prijeći u „slobodnjake“ i na poziv urednika kulture Ivce Buljana prihvatiti stalni angažman u „Jutarnjem listu“. Kako se tada događao i tzv. „bum“ hrvatske proze potpomognut FAK-om, što više i ne treba posebno objašnjavati, dogodio mi se sretan splet okolnosti i mogla sam kontinuirano pratiti samo domaću prozu. Nekako istovremeno, nekoliko sam godina govorila o knjigama i na HTV-u, u emisiji „Knjižnica“. Tada sam i na vlastitoj koži osjetila da je TV doista najjači medij, koji donosi zrnca zvjezdane prašine i onome tko se na TV-u pojavi, a i knjigama o kojima se govori.

Moji su kritičarski počeci takvi kao da sam htjela pokazati koju sam sve teorijsku literaturu pročitala. No s otvaranjem prostora književnosti u visokotiražnim medijima, a to je pomak koji se dogodio u drugoj polovici devedesetih, kritika se, pa i ja, oslobodila metajezika i postala „čitkija“, prilagođenija medijima u kojima se pojavljuje. Moje kritike u „Jutarnjem“ doista može čitati i tzv. obični čitatelj, u što sam se uvjerila nebrojeno puta, a nastojim da mi teorijsko znanje, bez kojega dakako nema dobrog kritičara, ne bude svrha nego pomoć – poput vodovodnih cijevi u stanu: ne vidimo ih, ali znamo da tu negdje postoje i bez njih ne funkcioniramo. Jasno je da se u novinama kao što su „Jutarnji“ – prostor kulture, pa i književne kritike, bori za svoje centimetre protiv atraktivnijih i isplativijih tema; u takvome je kontekstu uspjeti zadržati nekakav kontinuitet – uspjeh. Jasno je da bih voljela kad bi ta „centimetraža“ bila veća, ali pokušavam biti realna. Ne volim sjediti i kukati da ništa ne valja, pogotovo ne kao oni koji pritom ništa ne rade.

Svoje prve kritike zaista se više ne sjećam, a i ne volim obljetačarenja. Sjećam se, recimo, prve kritike u „Jutarnjem“. Poprilično sam „sasjekla“ jedan triler Pavla Pavličića. Danas možda i ne bih bila toliko stroga jer su neki drugi stekli i status velikih zvijezda s knjigama koje su mnogo gore od Pavličićevih šablona. A najdraže kritike? To su one koje nastaju kad se s nekom knjigom nađem na istoj valnoj duljini, pa iz tog prepoznavanja nastane tekst u koji sam nekako ugradila i sebe. Recimo, taj me osjećaj preplavio kad sam pisala o „Andelu u ofsajdu“ Zorana Ferića dok to još nije postala *in* knjiga. Jako mi je draga i kritika romana „Kad magle stanu“ Josipa Mlakića. Laskam si da sam ga na neki način otkrila: u knjižici, dotad posve nepoznatog autora; pisalo je da je autor inženjer strojarstva iz Uskoplja, pa nisam previše očekivala. Kad sam je pročitala – imala sam dojam da je to najvažnija, prekretnička, prijelomna knjiga o ratu iz perspektive jedne nove generacije, gdje je rat sagledan iz nove i drukčije vizure, daleko od nacionalističke euforije kakvom su

bile obojane knjige u to vrijeme. Napisala sam gotovo panegirik. Su-tradan su zvali iz Sarajeva da im kažem odakle mi uopće ta knjiga, tko je taj čovjek i da li bih nešto napisala i za njihove novine. Mlakić je danas jedan od stožernih autora hrvatske i bosanske književnosti i jako sam ponosna što mi je dojam bio točan.

Mislim da sam na sve odgovorila samo ne na ono pitanje o boji. Je li to pitanje za ovaj intervju?

Ma, nema veze. Nego da nastavimo. Kakav kritičar treba biti i zašto je važan u književnoj zajednici? Rekla si jednom da kritičar treba imati kritičarski nerv. Što bi to bilo? A 'di si kupila ovu košulju? Na kraju krajeva, može li se govoriti o kritičarskoj odgovornosti? Ima li idealnog kritičara?

Zapravo nema idealnog kritičara, pa ga ne mogu niti opisati. Sva-ka je kritika na neki način subjektivna, obilježena osobnim ukusom i preferencijama. Mislim da ljudi jako dobro kuže kakav ja tip literature zaista privatno volim, iako se silno trudim biti objektivnim sucem. No mislim da u našoj književnoj zajednici, predugo naviknutoj na udvorničku kritiku, gdje kritiku piše prijatelj prijatelju i gdje nedostaje negativne kritike, kritičar o knjizi svog poznanika, koja nije dobra, mora biti spreman to i javno reći. Konstantna kuknjava o nedostatku medijskog prostora za kritiku i smanjivanju postojećeg je opravdana, ali to i nije najveći problem. Mnogo je veći to što nemaš puno ljudi koji su spremni reći popu pop i bobu bob i snositi zbog toga posljedice, a one znaju biti i prilično gadne. Kritičarski nerv u mome slučaju znači da sam uvijek užasno znatiželjna kakva je knjiga koja mi se našla na stolu, da me zanimaju novi književni trendovi i da volim reagirati odmah, svjesna kako mogu i pogriješiti. Istovremeno, nemam problema s time hoće li se netko naljutiti zbog onoga što sam napisala, ne brinem se sjedi li taj u nekoj komisiji, u nekom lokalnom ogranku nečega ili je nečiji brat. Prijatelje biram iz drugog miljea, haha... To je istovremeno i obaveza i odgovornost o kojoj govoriš. Još je Matoš govorio da kritičar mora znati počupati korov u našem književnom vrtu. Ako nisi spreman na to, ode nam čitav vrt kvragu.

A, više se ne sjećam gdje sam kupila ovu košulju... Ma, je li to uopće bilo pitanje ili mi se učinilo?

Ma, nema veze. Nego da nastavimo. U „Jutarnjem“ napišeš dvije, dvije i pol kartice teksta, ocijeniš nečiji dugogodišnji rad. Kako je to? Kojim se instrumentarijem koristiš? Kakvo cvijeće voliš? Kako ocjenjuješ? Na što ciljaš? Što presuđuje?

Gle, to je jednostavno pravilo novinske kritike: kad knjiga izađe, ja ne mogu lamentirati je li netko na njoj radio u dugim i hladnim zimskim noćima i koliko se pri tome napatio. Knjiga je za mene tada samo tekst čiju literarnost ja procjenjujem, autor je „umro“ onog trenutka kad ju je pustio u javni život. Zna biti teških situacija, u kojima se vidi doista velik trud, ali što vrijedi taj velik trud ako nema talenta i obrnuto. A opet, ima i talentiranih pisaca koji ne znaju akumulirati energiju, ili pak znaju ali im se ne da raditi. Ali to nije moj problem. Dragi moj, napisao si knjigu, objavio je, i ona je postala dio neke šire priče. Ako ti se raspadne polica koju si kupila prošli tjedan, uzmeš garanciju i zamijeniš je; knjigu ne možeš zamijeniti, nema popravkog. U dvije i pol kartice doista nema mjesta za prazan hod i

moraš reagirati „u glavu“. Jednom sam rekla da je formula novinske kritike – *simple&smart*. U te dvije kartice moraš ugurati malo sadržaja, dvije-tri rečenice o dosadašnjem opusu pisca, njegovom mjestu na sceni i, prije svega – jasan vrijednosni sud je li ta knjiga dobra ili loša. Ako si pritom imalo duhovit i ubaciš neku foru, tvoji su urednici još sretniji. Ježim se od kritika koje prepričavaju i motaju priču, a nemaju vrijednosnog suda. To nisu kritike nego zapisi o knjizi, koji eventualno mogu stajati kao „blurb“ na koricama. Već sam ti rekla što mislim o metajeziku i teorijskom instrumentariju novinske kritike: mora se nazirati, a ne njime bombardirati. Svjesna sam tko su moji čitatelji, nije „Jutarnji“ stručni časopis u kojemu se jedni drugima divimo kako smo pametni i što smo sve od teorije pročitali. Ne volim lončanice... Pravo da ti kažem, zatekla si me s tim pitanjem.

Ma, nema veze. Nego da nastavimo. Književna zajednica je malena. Je li onda teže ili lakše pisati kritiku književnika kojega poznaješ? Ljute li se više ili manje oni koji te znaju? Kako autori doživljavaju kritiku, a kako ti reagiraš na kritike svojih knjiga? Smiju li se pisci ljutiti na loše kritike? Ili bi trebali zahvaljivati? Je li ikada netko zahvalio na lošoj kritici? Je li bilo bombonijera, besplatnih kava, kožnih rukavica, bilo kakvih nagrada za neku dobru kritiku? Kakve rukavice voliš? Kako se uopće nositi sa svim tim? Kako zadržati objektivnost i autoritet? Čula sam onu rečenicu: *Poslije Jagne – jagma*. Tko uopće čita kritike i koliko su one utjecajne?

Književna je zajednica toliko malena, gotovo incestuozna, da u jednom trenutku više ne znaš tko je kome pisac, urednik, kritičar, lektor, mentor za doktorat, antologičar, polemičar... Isti su ljudi u različitim ulogama, ali kad ih promijene – posve zaborave kako je to bilo dok su igrali onu iz koje su ispali. Najsmješnije je što u takvoj incestuoznoj zajednici još postoje i strogo razdijeljeni klanovi i svi nekako podrazumijevaju da moraš odigrati po tim nekim pravilima. Pitaš me kako je pisati kritiku nekoga koga poznaješ. To je smiješno jer ja poznajem 99% pisaca, što znači da pišem uglavnom o onima koje poznajem, a one koje ne poznajem uskoro ću upoznati. I nije mi zbog toga ni lakše ni teže. Ponekad imam tu nekakvu knedlu u grlu kad lošu knjigu napiše netko – ne tko mi je prijatelj, nego – od koga sam više očekivala na osnovu njegovoga minulog rada. Bude mi, onako, žao na nekoj ljudskoj razini, ali onda obrišem suzice, popijem kavu i prionem za računalo. To sam jednostavno tako posložila u glavi: ovo je tvoj posao, a moj je posao da procijenim tvoj posao, za to me plaćaju i to je to. Voljela bih biti kritičarka u nekoj velikoj književnoj sredini pa da to ne bude tako, ali bože moj, to ne mogu promijeniti. Naravno da takva situacija za sobom povlači brojne tragikomične situacije... Danas te netko pozdravlja, a sutra, nakon kritike, malo okrene glavu, kao, nije te vidio. Ili ono čuđenje tipa – pa kako si mogla tako našem Peri, Mati, Anti...? S naglaskom na „našem“. Broj mobitela mi je u imeniku, moj mail znaju više-manje svi kojima treba, pa se često dogode i bijesne eskapade u govornom ili pisanom stilu. Muž mi kaže da sačuvam sva ta pisma i poruke i jednoga dana, pred mirovinu, objavim knjigu „Kako su me napadali“. O, kakva bi vam to nova lica naših pisaca pokazalo! Što se tiče reakcija na kritike – ima ih svakakvih, i na pozitivne i na negativne. Nisam još upoznala pisca koji bi bio zahvalan na jako lošoj kritici.

Pisci su, u pravilu, građeni od sujete. Lažem, Milana Vuković Runjić mi je rekla da kad je kritike o svojim romanima čitala u mojoj knjizi, dakle s distancom, da je shvatila da sam imala pravo i da sam joj na neki način pomogla. No o njoj sam ipak pisala umjereno negativno. Na pozitivne kritike zahvaljuje jako malo pisaca, uglavnom onih s kojima sam i inače dobra i koji su uvijek nekakvi fer igrači i dobro odgojeni tipovi. Roman Simić, recimo, on tako lijepo zahvali da mi skoro bude neugodno što sam ga pohvalila. Ferić, on je sjajan, uvijek igra neke igrice. Pišući o „Anđelu“ nazvala sam ga Monthyjem Pythonom hrvatske proze, pa mi je poslao brzogov – i potpisao se baš tako. Kad sam pisala o „Djeci Patrasa“, dan poslije dobila sam dostavu iz cvjećarnice, ogroman buket i ceduljicu ispisanu pomalo dječjim rukopisom – *pogodi tko je*. Naslutim da bi mogao biti on, iako nadam se i nekom tajnom obožavatelju, i tako šutim da se ne izblamiram, a štiti bogami i on... Tek nakon nekog vremena, cvijeće je već odavno uvenulo, ja ne izdržim i pitam ga, on se smije i prizna. Možda nisam trebala, tko zna što bih sve do danas iskonstruirala u svojoj glavi. Najviše volim komentare pisaca koji mi zahvale ne na pozitivnoj kritici, nego na točnom čitanju, koji pohvale to što sam doista rastavila njihovu prozu na sastavne dijelove baš onako kako je i bila zamišljena. Hoću reći, ništa od rukavica i parfema; baš glupo, trebalo bi uvesti nepisano pravilo kao za liječnike: pršut, viski, parfem, slika, a ako je operacija jako uspješna – i kovertica, dakako. Vjerojatno bi bilo više kritičara, haha. Ma ja živim od riječi i samo riječi dobivam natrag.

Htjela bih samo da me percipiraju objektivnom. Autoriteta mi ne treba – ni ja ih sama nemam niti do njih previše držim. Tko me čita? Pa, od onog malog postotka ljudi koji u nas čitaju novine – čita me još jedan sitniji postotak onih koji ne preskaču stranice kulture. No, kako se „Jutarnji“ ipak čita više od nekih drugih novina, a pogotovo više od časopisa, prate me pisci da vide što sam napisala o njima i njihovim kolegama i ljutim konkurentima, prate me urednici u nakladničkim kućama. E, oni najviše zovu i pitaju kad ću pisati o nekom njihovom izdanju, kažu da je svejedno je li pozitivno ili negativno, samo da se pojavi, jer to navodno utječe i na prodaju. Ma, čitaju me i obični ljudi – kad odem na kavu u kvartu obično mi netko priđe i kaže – *joj, kak' ste onoga satrla... ili... i ja nešto pisuckam, mogli biste baciti oko...*

A rukavice? Volim ih zimi. A ti?

Ma, nema veze. Nego da nastavimo. Kakva je scena naše male književne zajednice? Piše li se kod nas dobra književnost? Imamo li kvalitetu? Naslućuješ li neke nove trendove? Književnost je *one-man-band-show*, pa znači li to da je scena raznorodna – koliko pisaca toliko i fenomena? Ili se pak naslućuju i neke zajedničke linije, zajednička platforma? Koliko život u Hrvatskoj određuje teme i motive? Postoje li onda neke sličnosti na toj heterogenoj sceni? Kamo ćeš na more i zašto golub klima glavom dok hoda? Prepoznaješ li da to nekamo ide? U kakvom su odnosu ti trendovi? I povode li se naši pisci za svjetskim trendovima? Jesmo li integrirani u širu književnu zajednicu?

Ovih sam dana zaključivala svoj izbor za Antologiju suvremene hrvatske proze 1994.-2007., koja će izaći ovoga ljeta u izdanju Zagre-

bačke slavističke škole, i postavljala si slična pitanja kao i ti meni sada. Kad je trebalo zaključiti izbor, ograničila sam se na dvadeset pet autora, raznih generacija. Neke su mi knjige, koje smo u tih trinaest godina držali jako važnima, totalno izgubile značaj, neke velike zvijezde s kraja stoljeća učinile su mi se prenapuhanima. To je ta druga vrsta posla, s nekakvom distancom, kad su stvari bolje posložene na svoje mjesto. Naša književnost jest mala, ali imamo vrlo jaku i kvalitetnu ekipu, barem za jednu nogometnu reprezentaciju. Kolege iz – popularno rečeno – regije, dakle recimo „ex-Yu“ prostora, uvijek mi govore da je naša proza „naj“, da smo predvodnici promjena. Mi to baš ne vidimo tako – zato je bitan pogled iz tuđeg dvorišta. Kao što je bitan i iskorak prema van. Naravno, ne trebamo računati da ćemo postati ultimativni globalni književni hit, ali uspjesi kakve sa svojim prijevodima ima Jergović ili, recimo, u zadnje vrijeme Štikl, govore da se doista ne trebamo podcjenjivati. U zadnje se vrijeme doista može primijetiti stanovit „zamor materijala“, koji se manifestira kod poznatih autorskih imena i ponavljanjem sličnih pripovjednih modela, uz tek pokoje dobrodošlo debitantsko iznenađenje. No utabane staze, ustoličene pojavom stvarnosne proze, koja je preko pisaca-novinaru i fenomena FAK-a funkcionirala kao nekakav trend, polako su postale prostor recikliranja već poznatoga. Tako sam često sudjelovala u razgovorima koji su se vodili oko važnog pitanja – gdje su te mlade generacije rođene osamdesetih i je li moguće da današnji dvadeset-i-nešto-godišnjaci doista imaju pametnija posla od pisanja proze? Prošle se godine pojavila skupina mladaca koja je obećavala, nazvala se Eventualistima, ali trenutačno se iz njihovih redova ne čuje ništa do zatišja. Početak novog stoljeća, posve je razumljivo, obilježio je i jedan globalni fenomen – fenomen bloga. Procvat književnosti na blogu događa se kad ga neafirmirani mladi autori počinju shvaćati kao zamjenu za klasične književne časopise. Blogovi su pokazali kako se književna život, što nužno ne znači i kvaliteta, u Hrvatskoj početkom 21. st. doista odvijala većim dijelom na mreži, kao supstitutu nekadašnjih tiskanih časopisa. Zanimljivo je kako književni blogeri postaju vidljivi za medije i književnu kritiku ipak tek kada dio njih prijede u tiskani medij. Takav je slučaj, recimo, Vlade Bulića, koji je za roman „Jutarnjeg“. Bulić je pripadnik tog novog naraštaja koji teme rata i tranzicije promatra posve drukčijom optikom. Nadam se da nešto piše. Nadam se i da nije jedini.

Dakako da danas ne možemo govoriti o nekakvim zajedničkim platformama i manifestima; najbolji je primjer fakovaca, koje su ponekad i nasilno trpali u istu ladicu, a radilo se o posve različitim poetičkim matricama. Druga su vremena, nema generacijskih časopisa, sve je to hrpa individualaca koji traže svoj književni izraz. No kad napravim nekakav konačan zbroj – nije baš tako loša prozna scena koja ima urbanog predvodnika novih tema kakav je Perišić, ozbiljnog klasika kakav je Jergović i luckastog profesora Ferića, sklonog bizarnijim temama. Iskreno, najlakše se identificiram s prozom ovog prvog, ali ja sam ipak objektivna kritičarka...

Golub? Nemam pojma zašto klima? A na more?

Ma, nema veze. Nego da završimo. Zašto si...?